

לבד בברלין

בספרו החדש מבקש ההיסטוריון **פרופ' גיא מירון**, המשנה לנשיאה לעניינים אקדמיים באו"פ, להתבונן בחיי היהודים בגרמניה שהשתנו במהירות תחת השלטון הנאצי. באמצעות יומנים, מכתבים ועיתונים מהתקופה, הוא מנתח את המרחב שמצטמצם, את הזמן שעומד מלכת ואת הניסיון לשמור על שגרה כלשהי בתנאים בלתי נסבלים. "אני לא רואה את עצמי כחוקר שואה מובהק, לא השתמשתי הרבה במונח הזה. אני חוקר את חיי היהודים בתקופה הנאצית. מבחינתי, כהיסטוריון, מדובר בתקופה ככל תקופה - גם אם היא מרתקת במיוחד. כשאנו עוסקים במחקר, להבדיל מהנצחה או זיכרון, בעיניי זה לא נכון להפוך את השואה לתקופה ייחודית או מקודשת."

משפחה יהודית מגורשת
ממקום מגוריה בגרמניה,
טרם מלחמה

צילום: Alamy Stock Photo / Sueddeutsche Zeitung Photo

בפתח הדבר של ספרו החדש **להיות יהודי בגרמניה הנאצית - מרחב זמן** (הוצאת מאגנס), פרופ' גיא מירון מציין את מגפת הקורונה כאמצעי המחשה מוקטן לאופן שהיהודים בגרמניה נאלצו להתמודד עם השינויים וההתפתחויות שהתרחשו בשנות השלושים של המאה הקודמת. באמצעות המחשה זו הוא מבקש להדגים מה קורה לאדם כאשר מוסכמות מובנות מאליהן, כמו היכולת האוטונומית להסתובב היכן שרוצים או לשלוט בסדר היום, משתבשות.

בספרו, בפתח דבר, כתוב: "עם פרוץ משבר הקורונה, בשנת 2020 הפכו שאלות אלו לנוכחות הרבה יותר בחייהם של רבים בארץ וברחבי העולם... ההרחקה הכפויה מהמרחב הציבורי, הגבלות התנועה הקשות - גם אם היו זמניות ולעיתים נטינו לקבל אותן כבלתי נמנעות - וההסתגרות בבית הפכו להיות, לפחות להרף עין היסטורי, לנחלתם של המונים. גם חוויית הזמן של רבים השתנתה - ההמתנה ללא נודע הפכה להיות מוחשית הרבה יותר, וזרימת הזמן הסדירה, שרבים מאד בעולם המערבי עיצבו סביבה את מארג חייהם, התערערה מאוד".

על אף שאת המחקר שעליו הספר מתבסס התחיל מירון בשנת 2012, שנים לפני שהנגיף הפך לחלק בלתי נפרד מחיינו, היכולת לקשר אירועים היסטוריים למציאות העכשווית חשובה לו, שהרי היסטוריונים מתעניינים בראש ובראשונה בבני אדם. ואכן, ההשוואה לקורונה, בהקשר לפגיעה שחוו יהודי גרמניה עוד לפני פרוץ המלחמה ולפני שהחלה מכונת השמדה לפעול, תורמת להבנת המושגים מרחב זמן בכמה היבטים.

ראשית, היא מורידה מעט מהמרכיב המרוחק והבלתי נתפס שמיחוס בדרך כלל לעיסוק בשואה - המכונה על ידי הסופר ק. צטניק כ"פלנטה אחרת". מירון מנסה להביא את הדיון ממקום רחוק ובלתי ניתן לתפיסה אל מושגים וערכים המוכרים לנו ביום יום.

שנית, ההשוואה לקורונה מזכירה לנו שגם בעולם מתוקן, היכולת לנהל שגרת חיים היא שברירית ואינה מובנת מאליה. ושלישית, ההשוואה הזאת מזכירה לנו

שגם עבור יהודי אירופה בכלל, וגרמניה בפרט, ההגבלות הנאציות לא נחו בהכרח בזמן אמת כגזירה מוחלטת ובלתי הפיכה. רבים מהם, טוען מירון, קיוו שאם יחזיקו מעמד בסבלנות המצב ישתנה חזרה וישתפר בהמשך.

"זאת נקודה חשובה, שמתחברת לסוגיה עקרונית: היהודים האלה לא ידעו שהם חיים בתקופת השואה. מבחינתם ההיסטוריה לא הייתה חייבת להתקדם כפי שהתקדמה, ולכן הטענה של אנשים בני זמננו שהיהודים הללו היו צריכים להבין שאין להם עוד מקום בגרמניה אינה מציאותית. איש לא יכול היה להתחייב שהנאצים יצליחו לממש את תוכניתם המחרידה, שאף לא התגבשה במלואה במשך רוב התקופה שהספר עוסק בה. בהחלט הייתה אפשרות ריאליסטית שהמהלך ייכשל, ואז מי שיעזוב את גרמניה וישאיר מאחוריו הכול - תרבות, רכוש, משפחה וחברים - יסתכן בהפקרת כל חייו הנוחים, בגלל כניעה לפחדים, כשכל מה שהיה צריך זה לחכות ולהתאפק. כלומר, מנקודת מבטם של בני התקופה הצורך לעזוב את גרמניה לא היה עניין של שחור-לבן".

מה הניע אותך לעסוק ביהדות גרמניה של אותן השנים דווקא דרך היבטים מופשטים יותר של מרחב זמן?

"מדובר בקבוצה של יהודים שהשתלבה יפה מאוד בסביבה החופשית שלה, ובתוך שנים ספורות כל

"כאשר העולם שלנו פתוח, מרחב
וזמן מעסיקים אותנו פחות. מדובר
בפעולות טבעיות, כמעט חלק
מהיום יום. אם אתה אדם חופשי,
מרחב וזמן שקופים עבורך."

צילום: עודד קרני

"היהודים לא ידעו שהם
חיים בתקופת השואה".
פרופ' גיא מירון

פי תוכנית מוקדמת, להשתוות או להזדרז. מדובר
בפעולות טבעיות כמעט, חלק מהיום יום. אותו דבר לגבי
מרחב: אנחנו יכולים לתכנן נסיעה בעוד חודשיים או
להקדים אותה למחר. אם אתה אדם חופשי שחי בסביבה
חופשית, אז מרחב וזמן הם לרוב מרכיבים שקופים למדי
עבורך, אבל בחיים של היהודים שבהם עסקתי המרחב
והזמן לא היו מופשטים; למעשה הם היו מוחשיים
ביותר."

**ההיטמעות של היהודים בחברה הגרמנית, התרומה
שלהם לחברה וההצלחה שלהם בהשפעתם על
התרבות והפוליטיקה - הקשתה עליהם עוד יותר
את ההתמודדות עם המרחב והזמן המשתנים?**
"אכן, היהודים הרגישו חלק מהבורגנות הגרמנית,
ולמרות היותם מיעוט ההשתלבות שלהם בכלכלה
ובתרבות עזרה להם להשתמר כקבוצה משמעותית."

ההנחות הבסיסיות קרסו מול עיניהם, והיה עליהם
לארגן לעצמם מחדש מקום, תוך כדי תנועה. זה תהליך
מרתק. הם היו בורגנים שקיבלו חינוך גרמני, ופתאום
היו צריכים להסתכל על עצמם בתוך סביבה שמתנה
במהירות ולחשב מחדש את המקום שלהם בתוכה.
תוך כדי כך, מכיוון שהם היו בורגנים, הם גם תיעדו
את החוויות שעברו עליהם. בשביל היסטוריון מדובר
בעולם עשיר מאין כמוהו של מקורות. אתה מקבל גישה
לחומרים עם אספקט עמוק מאוד.

"בספר אני מנסה לשחזר את ההתנסות ואת החוויה
של היהודים דרך שני פרמטרים שבחיים הרגילים לא
מטרידים אותנו יותר מדי. כאשר העולם שלנו פתוח,
מרחב וזמן פחות מעסיקים אותנו, כי ברור לנו איך
אנחנו מתכננים את הזמן שלנו, ויש לנו היכולת לשלוט
בו או להשפיע עליו. אנו יכולים להקדים או לאחר על

"כתוצאה ממדיניות ההדרה שמתפשטת ברחבי גרמניה, ומתבטאת בשורה ארוכה של הגבלות - החל מבתי קפה שהופכים להיות 'מחוץ לתחום', דרך דחיקת משפטים מבתי המשפט ועד מניעת כניסתם של סטודנטים ומרצים יהודים לאוניברסיטה - היהודים מתאימים את עצמם גם על ידי שינוי תפקידם של האתרים הקהילתיים והדתיים, כמו בתי כנסת ובתי הקברות", אומר מירון. "פתאום יהודים שלא הלכו קודם לבית הכנסת מגיעים לשם, כיוון שהוא הופך להיות מקלט בטוח עבורם. כך בית הכנסת מתחיל לספוח לתוכו הרבה פעילויות חילוניות. לפתע מתחילים לא רק להתפלל בבית הכנסת, אלא גם להיפגש שם למטרות חברתיות ותרבותיות, ואפילו כבית הארחה של הקהילה".

האם רואים התחזקות של האמונה היהודית כתוצאה מכך?

"לאו דווקא. הם מתכנסים בבתי הכנסת, כי זה מה שיש להם, אבל צד האמונה של החילונים נותר מצומצם. האורתודוקסים קיזו לגל של חזרה בתשובה, אבל הוא לא קרה. בית הכנסת הופך למוקד של פתיחות, תרבות, חברה, נחמה - לא דת. גם הייקים שהגיעו לארץ ניסו לשייך עצמם לפעילויות יהודיות חילוניות, אבל אין לבלבל זאת עם חזרה בתשובה".

בעצם הם עוברים תהליך של גטואיזציה?

"המושג גטו כבר ריחף באוויר, למרות שההגבלות המרחביות קיבלו תוקף משפטי רשמי בגרמניה רק אחרי אירועי ליל הבדולח בתשעה בנובמבר 1938, אבל בהחלט רואים הדרה והסתגרות מרחבית כבר בשנת 1934, כאשר היה פער ניכר בין הערים הגדולות למקומות הקטנים יותר, והמגוון גדול. בברלין חיו כשליש מהיהודים, אבל בפריפריה הנאציוזם חדר באופן אלים ואינטנסיבי יותר, ושם ההשפעה על המרחב הייתה רחבה וקשה יותר. גטו ממש, במובן שאנו מכירים אותו ממזרח אירופה, לא התקיים אף פעם בגרמניה הנאצית.

"אחת הדרכים שבהן המחשתי את ההשפעה של הפלישה הנאצית למרחב היהודי הייתה באמצעות עיתונות הילדים. בעיתון ילדים משנת 1934 יש משחק עם קובייה ולוח שעליו משובצות כשישים תחנות, שכולן אתרים יהודיים מפורסמים ברחבי גרמניה. כלומר,

"מי מצטרף למסע?" מסע דרך אתרי תרבות יהודיים בגרמניה ומעבר לגבול, Kinderblatt, 14.6.1934 Beilage CV Zeitung

לפיכך, חלקם חוו את השינויים כחוויה זמנית. יש כאלה שוויתרו והסתגרו בבית, ואחרים המשיכו לצאת ולהיאבק במגבלות או שעברו לעיר אחרת.

"אחד מהמקורות שהתבססתי עליהם הוא יומניו של ויקטור קלמפרר, תושב דרזדן, בלשן ועיתונאי שהיה יהודי מומח. הוא הוציא רישיון נהיגה בשנת 1935 וכתב שכל עוד הוא יכול לנהוג ברכב שלו, הוא ימשיך לעשות זאת. אבל לאט לאט קיצצו את כנפיו. בסוף 1938 לקחו לו את רישיון הנהיגה, ומאוחר יותר הוא אפילו לא היה יכול לצאת לטיול רגלי בלילה. כך אדם מאבד את המרחב הציבורי שלו בהדרגה".

בית הכנסת הופך מקלט

מלבד כתביו של קלמפרר, מירון עוקב מקרוב גם אחרי יומניו של וילי כהן, היסטוריון ומורה יהודי מברסלאו, אשר מתאר כיצד הסביבה הקרובה אליו משתנה במהירות ומתכסה במראות, קולות וסמלים נאציים שלא ניתן עוד להתעלם מהם. "בכל מקום שומעים את נאום היטלר ברמקולים, גם אם הולכים ברחובות שהם ריקים למדי", הוא כותב ביומנו באוגוסט 1934, ושנה אחר כך הוא מתאר כך: "בכל מקום בעיר עומדים עתה לוחות המפלגה הנאצים עם ה'שטירמר'".

"היהודים מתאימים עצמם על ידי שינוי תפקידם של האתרים הקהילתיים והדתיים, כמו בתי כנסת ובתי הקברות. יהודים חילונים מגיעים פתאום לבית הכנסת"

בעולמם של היהודים המרחב הגרמני הלא-יהודי נעלם, והם נדרשים לשחק על המגרש היהודי בלבד.

"ואז בשנת 1938 גם זה נעלם, ומגרש המשחקים הפך להיות כזה של הגירה, עם יעדי הגירה ברחבי העולם. אתה יוצא מברלין ומסיים בסידני אוסטרליה, למשל. זה שינוי עצום בהסתכלות המרחבית בעולמם של הילדים שהתרחש בתוך ארבע שנים בלבד - ממרחב פתוח בגרמניה, דרך מרחב יהודי בגרמניה, ועד למרחב של בריחה לארצות אחרות."

ואז כשהיהודים מתבוננים במרחב ובזמן שלהם שמצטמצמים משמעותית בתוך זמן קצר כל כך - האם לא נכון לומר שחלקם אמרו לעצמם אמת וברחו, וחלקם שיקרו לעצמם שהכול יהיה בסדר ונשארו?

"לא, כי המצב הרבה יותר מורכב. קודם כול צריך להבהיר שיותר ממחצית מהיהודים בגרמניה אכן עזבו, לכל מיני מקומות בעולם, ובדרך כלל חייהם של אלה שעזבו ניצלו. 20,000 מתוכם, למשל, היגרו לשנגחאי שבסין שהייתה נתונה אז תחת כיבוש יפני. אלו שהיגרו אכן הפנימו את חומרת המצב, אבל נשאלת השאלה אם הייתה להם יכולת להיקלט במקום אחר, מבחינת הגיל למשל. מה עושה מי שהוריו מבוגרים, והוא לא רוצה לעזוב אותם? לגבי עלייה לארץ ישראל - ראוי לזכור שמשנת 1936 היא הפכה להיות אטרקטיבית פחות, בגלל ההגבלות של המנדט הבריטי. כך שסביב השאלה 'לעזוב או לא לעזוב?' ריחפו לא מעט סוגיות באוויר שהיקשו על ההחלטה.

"ובנוסף יש נטייה טבעית 'לחכות שהסערה תחלוף'. כאשר אתה לוקח אותה בחשבון, דווקא עולה שאלה הפוכה: איך קרה שבגרמניה כל כך הרבה יהודים הצליחו לעזוב? הרי בפולין המצב היה נורא עוד לפני שהנאצים הגיעו, ורוב היהודים לא הצליחו לצאת משם. חלק מהעניין הוא שהעולם היה מוכן לקבל את היהודים מגרמניה יותר מאשר את היהודים מפולין."

אתה מדבר בספר על 'מרחב' שהיא מילה מאד טעונה ב'דרגון הנאצי'.
 "בהחלט, וזה מכוון. גם השפה התרבותית של היהודים משרשרת באותן שנים את השפה הנאצית. זה בלתי

"אנו נוסעים לאוסטרליה",
 Kinderblatt, 21.10.1937
 Beilage CV Zeitung

נמנע, כי כל גרמניה נהגה כך. לדוגמה, בעלון ציוני מצאתי שיש המלצה לעלות לארץ ישראל וללמוד עברית, מתוך גישה של 'עם אחד, ארץ אחת ושפה אחת', שזה מזכיר את הביטוי הנאצי הטעון כל כך: Ein Volk, ein Führer, ein Reich.

"בעברית אני מבחין בין המושגים 'מקום' ו'מרחב'. לא מדובר באותו ביטוי, וכשכתבתי את הספר התלבטתי באשר להגדרות שלהם. בתי כנסת ובתי קברות הם בעיניי 'מקומות יהודיים', כי הם קונקרטיים, בעוד שמרחב הוא מושג מופשט ואנליטי, שמתבסס גם על תחושה ותפיסה. הבחנה מעניינת נוספת שגיליתי היא בין מקום 'סתמי', יש הקוראים לו 'אי-מקום' (non-place), לבין מקום בעל ערך אנתרופולוגי. אם אני נוסע עכשיו על כביש 6, אז אני לא מתייחס אליו כאל 'מקום' בעל ערך אנתרופולוגי, כי אין לו שום ייחוד עבורי. אותו דבר לגבי שדות תעופה, תחנות רכבת וקניונים - הם פונקציונליים. כוחם וחולשתם טמונים בגנריות שלהם, בכך שבדרך כלל אחד דומה לשני, והם משמשים לתפקיד מסוים. לעומת זאת, יש מקומות עם משמעות עמוקה, כמו 'העיר העתיקה' או שכונת ילדות, מקומות שמחברים לזיכרון מסוים. המתח הזה מעניין מאוד בעיניי, בהקשר של ניתוח המרחב היהודי בתקופה הנאצית.

יהודית מהתקופה - הם הבסיס למחקר שלי, שליו אני מלביש, באופן מותאם למקורות, שאלות שהבאתי מאנתרופולוגיה ומסוציולוגיה, ונעזר בהן כדי לדון במקורות שלי."

היסטוריה מקצועית אחרי בית אבא

אולי בגלל הנטייה להיסטוריה תרבותית, שפחות מוכרת בקרב הדור הוותיק של חוקרי השואה בארץ, עורר ספרו של מירון ויכוח מסוים בקרב הקולגות. ההיסטוריון והעיתונאי תום שגב טען בעיתון **הארץ** כי מחקרו של מירון מתעלם משאלה יסודית:

"איך קרה שיהודים כה רבים לא עזבו את הרייך השלישי כל עוד יכלו לעשות זאת. למרבה התדהמה, היו שנסעו מדי פעם לחו"ל, גם לארץ ישראל, לביקורי קרובים, לעסקים או לחופשות — וחזרו לגרמניה. אלפים העדיפו להתאבד במקום להגר. מירון מזכיר את השתלבותם העמוקה של מרבית היהודים בתרבות העירונית בגרמניה החל במאה ה-18: הם הזדהו כגרמנים פטריוטים והיו שותפים לאורח החיים וערכי היסוד הגרמניים; לא קל היה להם להיפרד מארצם האהובה. בתוך כך, יש עניין לדעת אם היה משהו שייחד את היהודים שבחרו להישאר - למשל, גילם, מצבם הכלכלי, מוצאם, יחסם לדת וכדומה. גם יש עניין לדעת באיזו מידה היו יהודי גרמניה שותפים לערכי הפטריוטיזם, שהולידו בין השאר את הנאציזם, וכמובן - באיזו מידה השפיעו נטיותיהם הפוליטיות, לרבות הציונות, על שיקוליהם אם להישאר או להגר? מירון אינו כותב על כך, כמו היה זה מובן מאליו שלא עזבו."

מירון השיב לו במאמר תגובה באותו העיתון: "אחד הדברים שאני מרבה לומר לסטודנטים הוא שלא קיימת תקופה היסטורית שנחקרה עד תומה. כך ניגשתי לעסוק בספרי ב'דרמה האנושית והיהודית האדירה' - כפי שמתאר זאת שגב בצדק - שעברה על היהודים בגרמניה הנאצית. חיפשתי שאלה חדשה כדי לבחון דרכה את הדרמה הזו ומצאתי שההתחקות אחר הדרכים בהן חוו היהודים את המרחב והזמן במציאות כה משתנה מזמנת דיון מרתק. נזקקתי לצורך כך לתובנות מתחומים כמו אנתרופולוגיה תרבותית, גאוגרפיה אנושית וסוציולוגיה

מרחקים בעולם בקילומטרים. Philo Atlas, Handbuch für die Jüdische Auswanderung, Berlin 1938

חוקרי שואה בדרך כלל מסתכלים פחות על הפן הסוציולוגי או התרבותי, לא כן?

"יש מגוון של גישות במחקר בן-זמננו, וההיסטוריה התרבותית שהנחתה אותי הולכת ותופסת מקום חשוב. מעבר לכך, אני לא מגדיר את עצמי כחוקר שואה מובהק, לא השתמשתי הרבה במונח הזה. אני חוקר את היהודים בגרמניה בתקופה הנאצית. הם עצמם לא ידעו שהם חיים בתקופת השואה, הם לא שאלו את עצמם 'איך נעבור את השואה?', כי המושג 'שואה' נכנס לז'רגון ההיסטורי רק בדיעבד. היהודים האלה חיו את חייהם בתקופה מסוימת, ומבחינתי כהיסטוריון מדובר בתקופה ככל תקופה. בעיניי זה לא נכון להפוך את התקופה הזאת למיוחדת או למקודשת.

"עכשיו, אני היסטוריון ששואל שאלות, ואני יכול להיעזר בתובנות ובמושגים מהתחומים אנתרופולוגיה או סוציולוגיה. אבל אני לא אנתרופולוג, כי אני מחויב קודם כל למקורות שלי. היסטוריון הוא גם מהנדס וגם אדריכל. מהנדס חייב קודם כל פלדה וברזל, הכול מתחיל מהיסודות, מהמקורות ומספרות המחקר, ואז הוא הופך לאדריכל ששואל שאלות ומתכנן. המקורות שחקרתי - יומנים ותכתובות פרטיות, וכן עיתונות

של הזמן... אפשר להמשיך ולשאול את אותן שאלות שכבר נשאלו לא מעט על ידי שגב עצמו ואחרים ואז אולי באמת נגיע למסקנה - המוטעית לטעמי - שהתקופה נחקרה עד תומה ושאינן צורך לעסוק בה יותר. אני נמובן רואה אחרת את התפתחות עתידו של המחקר ההיסטורי."

בולט מאוד שהתרבות של יוצאי גרמניה שעלו לישראל נותרה מאחור. לא רק המשפחה, אלא גם הבית, האוכל, המנהגים, שגרת היום יום. בגלל שהם לא מתלוננים - לא שמים לב לכך.

"כן, כי אחרי השואה, מצוקות מהסוג שאני מתאר בספר - כאילו אינן חשובות עוד. השואה כל כך גדולה, עד שהיא מאפילה על הכול. אבל אני רוצה לראות אותם

"אני רוצה לראות את הגרמנים היהודים כאנשים כמונו, שחווים דיכאונות ומצוקות. מה קורה לאדם שגר בבית עם שישה חדרים ומעבירים אותו לחדר וחצי?"

כאנשים כמונו, אנשים שחווים דיכאונות ומצוקות. אם מעיפים אותך מהבית שלך למקום גנרי, בלי ייחוד, זה אולי לא הורג אותך, אבל מפיל את רוחך. אתה יכול להגיד: 'ניצלתי, כי בזכות המקום החדש אני לא מת'. אבל מבחינת איכות חיים, עדיין החוויה הזאת קשה מאוד. מה קורה לאדם שגר בבית עם שישה חדרים כשמעבירים אותו לחדר וחצי? לא רק הציפיות מקשה, זאת גם מצוקה נפשית. אתה צריך להיפרד מהחפצים שלך, מהזיכרונות שלך, מהזהות שלך. אפשר להגיד: 'הם מפונקים, עוד מעט יהרגו אותם'. אבל בעיני השאלות האלה הם חלק מהדרמה העניקת שעברה על היהודים באותה תקופה.

"כשקלמפרר כתב את היומן שלו, הוא כתב על החיים שלו, על הספרים שלו ועל הדיכאונות שלו. וכשבא אליו

מישהו ואמר לו: 'מה זה מעניין 'בית היהודים' הצפוף שלך בדרזדן?! ההיסטוריה מתרחשת עכשיו בקייב, בשדה הקרב'; אז קלמפרר עונה לו: 'מה שקורה אצלי בבית זה הכי חשוב'.

"בעיניי זה חלק מההיסטוריה של התקופה. אנשים בעלי גישה שמרנית אומרים שאני לא עוסק בהיסטוריה, כי היסטוריה זה מה התרחש ביוזנראט, ומה שעשו הארגונים היהודיים. אני חולק על העמדה הזאת. בעיניי יש פה היסטוריה תרבותית מרתקת."

אתה חוקר את תקופת השואה, למרות שהוריך לא מגיעים מאירופה, והשואה אינה חלק מההיסטוריה האישית שלך ושל משפחתך.

"חלק מהמפגש שלי עם התקופה והאירועים נובע מהעובדה שלא מדובר בשושלת שלי. אני יהודי ספרדי, ואני חושב שאולי זה קצת משחרר אותי כחוקר מהנחות מוקדמות או מקביעות חד-משמעיות, שלא לדבר על הצורך באפולוגטיקה. חלק גדול מבני ובנות דור החוקרים שקדם לי, גם חלק מהמורים האקדמיים שלי - חוקרים כמו משה צימרמן, שולמית וולקוב ואביבה חלמיש שלמדתי מהם רבות - באו מהעולם הזה. למעשה גם תום שגב בא מרקע דומה. בלתי נמנע שהנושא של יהדות גרמניה העסיק אותם, בצורה כזו או אחרת, גם ברמה האישית, כולל שאלות של דור שני והשילוב של משפחותיהם בחברה הישראלית שקמה וכו'. אני לא חלק מהסיפור הזה באופן אישי, ולכן ניגש אליו מעט כ'אאוטסיידר'. ניגשתי לנושאים הללו, כי החברה היהודית הגרמנית מרתקת אותי. למדתי גרמנית, וכבר קרוב לשלושים שנה שאני עוסק בה, מאז הספר הראשון שכתבתי. אני ישראלי. לא אשכנזי, לא ממוצא יקי, ומעניינת אותי זהות יהודית, וכך הגעתי אל העולם הזה. דור החוקרים שאני משתייך אליו, ויותר מכך - הדור הצעיר יותר שאחריו, מורכב מאנשים שמשפחותיהם באו מכל מיני מקומות. הם למדו שפות שונות, וכל אחד עושה מה שמעניין אותו."